

DESPRE CAPACELE DE LUT DE LA PĂCUIUL LUI SOARE

DE

SILVIA BARASCHI

În ceramica de la Păcuiul lui Soare provenind din stratul medieval încadrat cronologic între mijlocul secolului al XIII-lea și primele decenii ale secolului al XV-lea¹, se distinge o categorie aparte, și anume aceea a capacelor de vase. Ea este reprezentată printr-un număr de piese relativ restrins: circa 40 de fragmente² aparținând fiecare altui capac. Nici unul dintre ele nu s-a păstrat în întregime.

Deși cele mai multe dintre fragmente sînt de dimensiuni mici, fapt care stînjenește o studiere mai aprofundată, totuși cercetarea lor permite extragerea unor date destul de semnificative.

Lucrate la roata rapidă, dintr-o pastă de calitate bună, conținînd, ca degresant nisip fin, granule de calcar și mică, iar în cîteva cazuri nisip cu bobul mai mare, capacele se integrează în rîndul formelor de vase de uz comun, bine documentate în așezarea tîrzie de la Păcuiul lui Soare.

Culoarea, inițial roșie, de diverse nuanțe, a fost alterată în procesul folosirii capacelor, datorită focului și fumului din vatră sau din pricina incendiului care a pus capăt așezării³. În ambele cazuri fragmentele au suferit o ardere secundară⁴. Cu excepția unui singur exemplar, avînd o frumoasă și omogenă nuanță roșie în toată grosimea peretelui, majoritatea pieselor prezintă în spărtură un miez cenușiu, rezultat al unei arderi incomplete, adesea înîlnit la ceramica de bucătărie.

Pereții capacelor au în general o grosime mai mare ca aceea a celorlalte vase, atîngînd la bază 0,012 m. Diametrul maxim în același loc al celor mai multe dintre ele a putut fi stabilit în funcție de dimensiunile

¹ Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *Păcuiul lui Soare, Celalea bizantină*, București, vol. I, 1972, p. 51. 55. Vezi tot aici bibliografia completă pentru Păcuiul lui Soare.

² Materialul ne-a fost oferit spre publicare de către conducătorul șantierului, Petre Diaconu.

³ Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *op. cit.*, p. 55.

⁴ Două fragmente aparținînd aceluiași capac, spart din vechime, găsite în secțiuni deosebite (SIB/1959 și SIL/1965) și care se întregesc, au culoarea diferită ca urmare a faptului că unul din ele a fost supus unei arderi secundare; alte patru fragmente de culoare neagră-cenușie exemplifică același proces.

fragmentelor de margine. Cele mai mici capace din grupul nostru au un diametru de 0,13 m, iar cele mai mari de 0,20 m. Înălțimea lor nu poate fi decât aproximată căci doar două fragmente oferă posibilitatea măsurării exacte a acestora (0,10 m și 0,125) (pl. 1/1, 5).

Raportat la formele de vase pe care le-ar fi putut deservi, numărul fragmentelor de capace recuperate este sensibil mai mic. Putem presupune că situația aceasta reflectă o realitate. Dealtfel trei dintre piese prezintă câte un orificiu, iar o altă piesă are două, toate situate chiar în marginea spărturii din vechime (pl. 2/1, 3, 4, 5). Orificiile, destul de mici și îngrijit făcute în pasta arsă, prezente uneori și pe fragmente de ceramică smălțuită, dovedesc că obiectele, mai rare, au fost întregite și reutilizate.

Forma capacelor — reconstituită cu ajutorul fragmentelor ce conțin elementele esențiale — se înfățișează asemenea unui corp conic ușor bombat, gol în interior și sprijinit la bază pe o ramă circulară. Aceasta reprezintă de fapt partea capacului ce venea în contact direct cu buza oalei, fiind în același timp și suprafața aderentă la roata olarului în momentul confectionării. Așa se explică faptul că este plată pe dos și mai ales că prezintă urme lăsate de sfoara sau cuțitul cu care a fost desprins capacul de pe disc. Marginea capacului coincide cu a ramei circulare și de regulă ⁵ este ușor ridicată și puțin răsfrintă în afară, alcătuind astfel un soi de pervaz a cărui înălțime oscilează între 0,002 m și 0,017 m și a cărui grosime variază probabil după preferința meșterului. Vîrfurile a ceea ce putem numi corpul conic al capacului se continuă printr-o prelungire variabilă în diametru și lungime. Luînd în considerație aspectul acestora putem stabili existența a cel puțin trei variante: 1) capace cu buton central avînd capătul plat sau ușor conic (pl. 1/2, 1). 2) capace al căror corp se continuă printr-un git plin, terminat cu o alveolă ale cărei margini sînt vag răsfrinte; la unele exemplare de acest fel alveola este străbătută de un orificiu extrem de îngust (0,005 m—0,010 m) care nu corespunde întotdeauna cu interiorul capacului (pl. 1/3, 5, 8). 3) capace cu git scurt, deschis și cu gura trilobată ⁶ (pl. 1/7).

Cîteva dintre fragmente prezintă urmele unor torți, rupte din vechime; în două cazuri doar torțile s-au păstrat intacte (pl. 1/1, 4). Se poate aprecia că cele mai multe capace de la Păcuiul lui Soare erau prevăzute cu torți. Acestea aveau un punct de sprijin la baza butonului sau a gitului, iar celălalt fie pe marginea înălțată a capacului, fie imediat lîngă ea, la baza corpului conic. În secțiune torțile înfățișează o formă ovală.

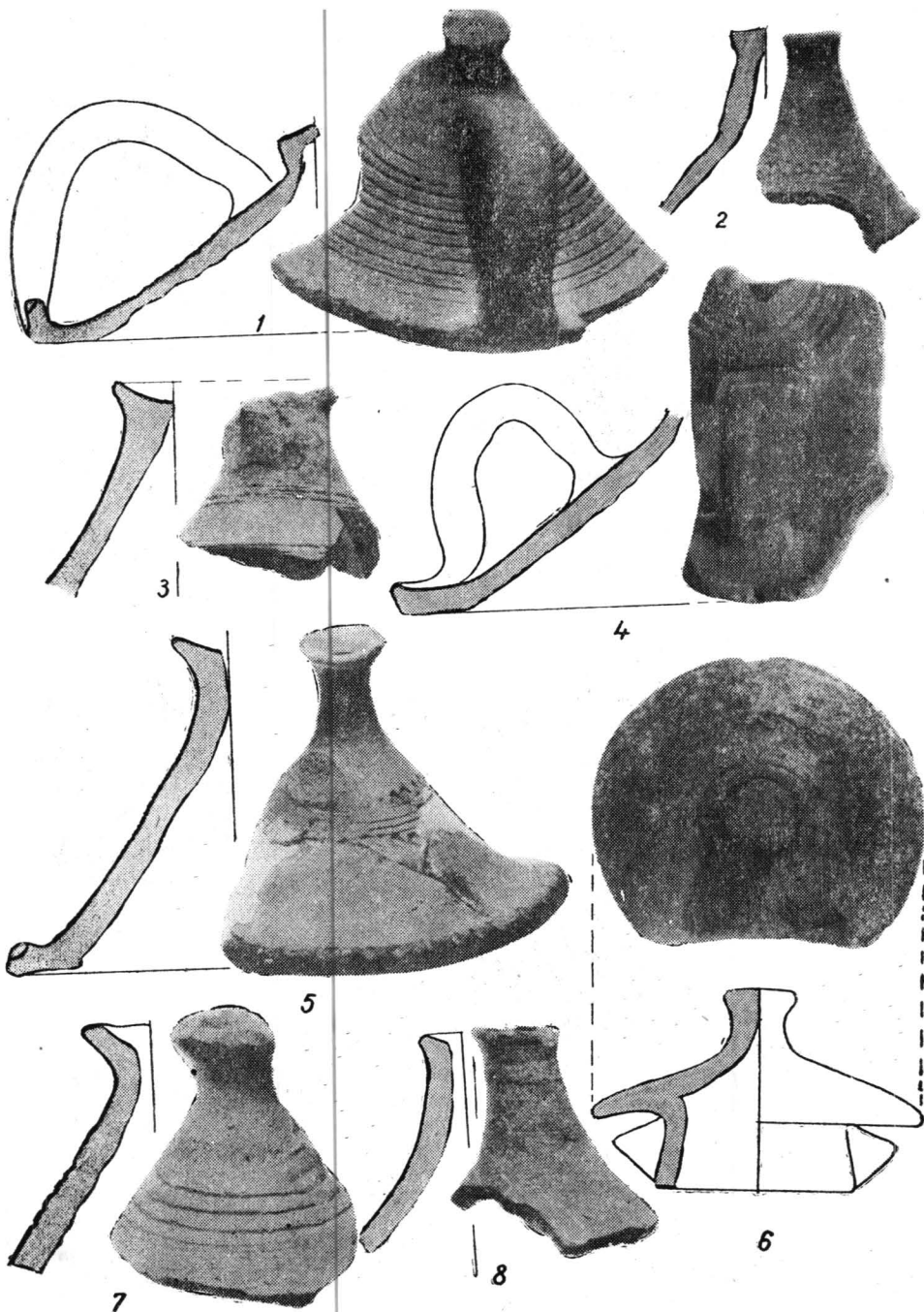
Atît pe margine ⁷ cit și pe corpul lor capacele sînt ornamentate cu elemente de decor proprii ceramicii uzuale din secolele XIII — XV ⁸:

⁵ Dintre fragmentele noastre numai două nu au marginea înălțată.

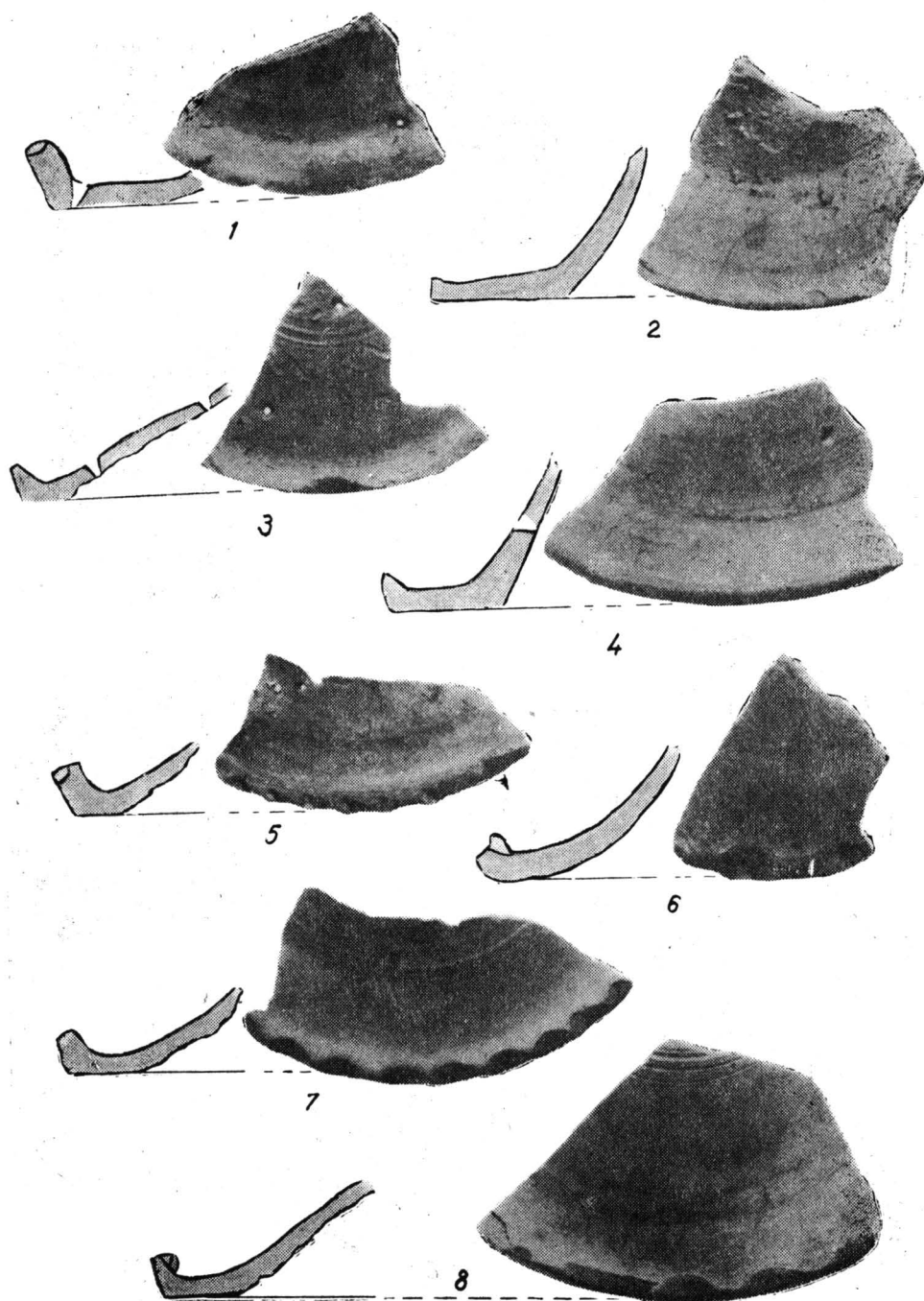
⁶ Piese asemănătoare s-au descoperit la Coconi (vezi N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Clmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1972, p. 271, pl. 37, fig. 1, 3).

⁷ Patru fragmente prezintă o margine neornamentată; unul dintre ele păstrează pe o suprafață mică din corpul capacului cîteva linii incizate.

⁸ N. Constantinescu, *Coconi. Un sat ...*, p. 110—124; 142; idem, SCIV, 13, 1962, 1, p. 68; idem, SCIV, 16, 1965, 4, p. 737; B. Slătineanu, *Ceramica românească*, București, 1938, p. 42; idem, *Ceramica feudală românească*, București, 1958, p. 62, etc.

Pl. 1. — Păcuiul lui Soare. Fragmente de capace de vase.

Pl. 2. — Păcuiul lui Soare. Margini de capace de vase.

incizii orizontale, dispuse în registre înguste sau în bandă lată, linia ondulată, simplă, sau în fascicul, cu meandre largi ori strînse, precum și alveole mărunte înșirate una lângă alta. Aceste trei motive se află reunite pe același capac într-un singur caz (pl. 2/3) dar combinațiile de striuri paralele, intercalate cu altele în val sau cu alveole, se găsesc deseori pe suprafața corpului conic al capacelor (pl. 1,3). Marginea lor, înălțată mai mult sau mai puțin, este decorată în majoritatea cazurilor cu alveole deosebite ca aspect și mărime, realizate prin crestare sau prin apăsarea cu degetul. Alveolele, dispuse mai rar sau continuu, au, în raport cu marginea capacului, o poziție orizontală sau oblică (pl. 2,3).

În afară de ornamentul executat prin incizie, crestare sau apăsarea cu degetul este prezent și cel pictat cu humă albă, în pale oblice, împodobind o toartă — una din cele două păstrate. Cîteva urme vagi, chiar în marginea spartă a fragmentului, arată că și restul capacului fusese decorat în aceeași mod ⁹ (pl. 1/4).

Piesele a căror prezentare s-a încercat mai sus fac parte din grupul capacelor obișnuite, clasificate ca atare de N. Constantinescu, în capitolul referitor la ceramica medievală din monografia satului Coconi ¹⁰. Alături de acestea au existat și unele capace mai deosebite ca tip, documentate la Păcuiul lui Soare printr-un singur exemplar găsit în condiții stratigrafice neclare. Ne referim la o piesă alcătuită dintr-un corp cilindric — cu diametru de 0,050 m și înalt de 0,020 m, prevăzut lateral cu două „aripioare” de formă triunghiulară, dispuse simetric — peste care a fost aplicat un capac propriu-zis, cu diametrul de 0,10 m, aproape plat, cu marginea dreaptă și subțiată avind o proeminență centrală cu aspect de buton, înaltă de 0,020 m. Corpul cilindric pătrundea într-un vas cu gura strîmtă, iar cele două „aripioare” glisau, probabil, în niște lăcașuri speciale, amenajate în buza vasului. Ca ornament suprafața sa prezintă o canelură la baza butonului și două linii vălurite mărunț, una incizată mai adinc în pasta crudă, a doua, abia vizibilă, dispusă aproape de margine. Un strat de smalt de culoare verde oliv, aplicat după incizare (tehnica sgraffito), acoperă toată partea superioară a capacului (pl. 1/6). Piesa își găsește o analogie foarte apropiată într-unul din cele două exemplare descoperite la Coconi, pe malul Mostiștei ¹¹.

Capacele de vase medievale nu au intrat în mod deosebit în atenția cercetătorilor și de aceea nu există lucrări destinate în chip special prezentării lor. În măsura în care au apărut asemenea materiale ele au fost publicate — atunci cînd s-a făcut — alături de ceramica comună, fiind interpretate de cercetătorii români, cu o singură excepție cunoscută de noi, ¹² drept capace de vase. Unii dintre arheologii bulgari consideră aceste

⁹ Decorul pictat cu humă albă este bine cunoscut pentru celelalte forme ceramice contemporane (vezi N. Constantinescu, SCIV, 13, 1962, I, p. 68; idem, *Coconi. Un sat...*, p. 113—123; idem, SCIV, 16, 1965, 4, p. 737; B. Slătineanu, *Ceramica românească*, p. 42, 81; I. Nestor și P. Diaconu, *Materiale*, 5, 1959, p. 590, fig. 2/1; Panait I. Panait, *Cercetări arheologice în București*, II, 1965, p. 217 etc.

¹⁰ N. Constantinescu, *Coconi. Un sat...*, p. 123.

¹¹ *Ibidem*, p. 271, pl. 37/6.

¹² I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 398, fig. 127/5. Este publicat un capac de lut de la Enisala (jud. Tulcea). La pagina 389 forma respectivă este considerată ca aparținînd categoriei „opaițelor în formă de sfeșnic cu o mănășă”.

obiecte ca fiind sfeșnice de lut¹³. Într-adevăr, ele pot fi apropiate ușor ca aspect general de obiectele folosite pentru iluminat numite sfeșnice¹⁴ dar le lipsesc elementele care conferă funcționalitatea presupusă: lăcașul pentru luminare și rigola necesară păstrării reziduurilor rezultate din topirea cerii. Orificiile ce străbat, de altfel numai la unele exemplare, proeminențele capacelor, au dimensiuni infime, iar în cazul aceloră cu marginea neînălțată lipsește și cel de-al doilea element. De asemenea, este de remarcat faptul că ornamentația destul de bogată a corpului capacelor peste care s-ar fi scurs ceara topită — admitînd că obiectele sînt sfeșnice — n-ar fi permis o bună întreținere a lor. În plus trebuie să adăugăm ca argument esențial faptul că majoritatea pieselor prezintă urme de afumătură pe dos și pe margine, nicidecum în alt loc de pe suprafața lor. Întrucît „sfeșnicele” din cetatea Tirnovo sînt întru totul asemănătoare cu unele din exemplarele noastre se înțelege că și funcția lor era aceeași, de capac.

Elemente riguroase de datare a stratului aparținînd secolelor XIII—XV de la Păcuiul lui Soare au permis distingerea în contextul arheologic respectiv a trei niveluri.¹⁵ Diferențierea tipologică strictă a capacelor de vase în funcție de acestea este dificil de realizat dat fiind starea extrem de fragmentară a materialului. Un capac întregit și un fragment purtînd urma torții, piese asemănătoare cu ale noastre, găsîte la Bragadiru în bordeiul nr. 2 și încadrate în faza I a așezării respective, sînt date de descoperitorul lor la sfîrșitul secolului al XIII-lea¹⁶. Cele mai strînse analogii ale capacelor de la Păcuiul lui Soare se găsesc însă în așezările din preajma Dunării¹⁷ a căror viețuire se plasează în special în a doua jumă-

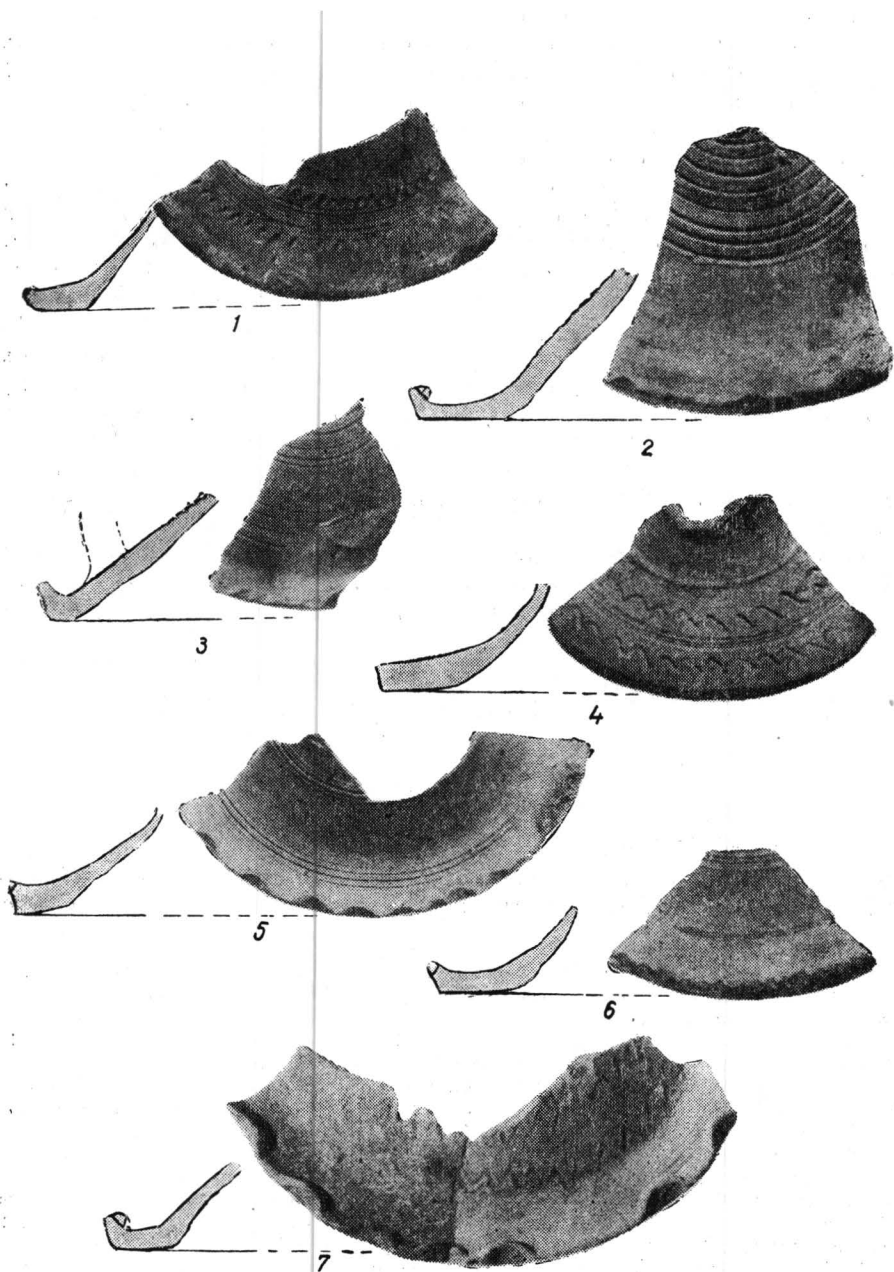
¹³ Sonia Gheorghieva, *Археология*, 8, 1966, 4, p. 8; I. Nicolova și N. Anghelov, *IOMT*, II, 1964, 2, p. 39.

¹⁴ La Coconi sînt documentate alături de opaițe, sfeșnicele din fier; de asemenea la Suceava și în Rusia; pentru secolul al XV-lea (vezi N. Constantinescu, *Coconi, Un sat...*, p. 93—94, 241, pl. 7/1, 3 și nota 100). B. Slătineanu și D. V. Rosetti au publicat cîteva sfeșnice de lut — cele mai vechi datînd din secolul al XVI-lea — toate avînd o formă complexă, cu lăcaș mare, adînc, pentru luminare (B. Slătineanu, *Ceramica românească*, p. 69, pl. 5/d; idem, *Ceramica feudală...*, p. 95, pl. 89, p. 108, pl. 109; D. V. Rosetti, *Bucureșliul de odinioară*, București, 1959, pl. 64/6, pl. 115/3,4).

¹⁵ Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *op. cit.*, p. 55.

¹⁶ Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 9, 1965, p. 436, fig. 8/3, 4, p. 435, 438. Autorul distinge două faze, prima fiind plasată la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea, deci contemporană cu aceeași fază cronologică de la Păcuiul lui Soare. În monografia satului Coconi N. Constantinescu argumentează o datare mai tîrzie a așezării de la Bragadiru, și anume în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pe baza ceramicii care este „întru totul similară aceleia de la Frumoașă, Zimnicea și Coconi” (p. 53).

¹⁷ În lucrările care prezintă ceramică moldovenească și transilvăneană din aceeași epocă, ceramică în legătură cu care se afirmă, în general, că se află în decalaj față de cea din Țara Românească, nu am găsit publicate capace de vase. Explicația poate fi găsită în primul rînd în numărul mic de așezări contemporane cercetate (pentru Transilvania în special); în al doilea rînd, în lipsa de atenție pentru acest material care în spațiile respective apare mai rar în săpături, cunoscînd o circulație mai largă într-o perioadă ulterioară (vezi Trifu Martinovici, *Materiale*, 4, 1957, p. 364, fig. 1/3; Gh. Diaconu, N. Constantinescu, *Cetatea Scheia. Monografie arheologică*, București, 1960, p. 79, fig. 40/4; Elena Busuioc, *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 304, fig. 2: un capac întregit, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, provenind din săpăturile efectuate de L. Chițescu la Cetatea Nouă (Roman), se află expus la Muzeul militar central). În orice caz între piesele din Moldova și cele de la Dunărea de jos nu poate fi vorba decît despre o analogie

Pl. 3. — Păcuilui lui Soare. Fragmente de capace de vase.

tate a secolului al XIV-lea sau chiar în ultimele decenii ale acestuia: Zimnicea,¹⁸ Coconi,¹⁹ Bragadiru²⁰, Basarabi (Calafat)²¹ iar pe teritoriul R.P. Bulgaria la Tîrnovo²². Fără a exclude existența lor și în secolul al XIII-lea, credem că după toate probabilitățile, capacele de vase încep să circule mai larg la Păcuiul lui Soare către mijlocul veacului următor și în a doua parte a acestuia.

Din descoperirile arheologice efectuate pînă acum în așezări de secolele XIII—XV din Țara Românească s-a obținut un material ceramic al cărui studiu a permis cercetătorilor noștri să constate și să recunoască drept o realitate evidentă influența ceramicii bizantine asupra aceleia de la nord de Dunăre. Procesul de pătrundere al acestei influențe, mai bine definit și surprins în secolul al XIV-lea, își are începuturile într-o etapă anterioară, punctul de plecare găsindu-se tocmai în a doua jumătate a veacului al XI-lea²³. În absența unui material arheologic mai bogat din această perioadă drumul parcurs nu poate fi deocamdată decît întrevăzut. Oricum s-ar prezenta situația se poate susține că, fiind legate funcțional, prin însăși menirea lor de celelalte forme de vase, capacele au respectat calea evolutivă a acestora. Avem de-a face deci cu un material lucrat de meșteri locali dar influențați de produsele bizantine. Evidența asemănării a exemplarelor descoperite în așezările cercetate de la Dunărea de jos²⁴ poate fi o indicație în sensul unei proveniențe comune din cele cîteva centre de producție ceramică existente în această zonă.

ABOUT THE CLAY LIDS FROM THE PĂCUIUL LUI SOARE

SUMMARY

In this article the author makes a description of the clay lids of medieval vessels from the late site of Păcuiul lui Soare (distr. of Constanța). The lids have a conic form, the rim being highly turned up; most of them

funcțională, spațiile intracarpătice și cele moldovene aflindu-se sub influența unor culturi central europene (vezi Mircea D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, 1963, p. 41 și urm.; Elena Busuioc, SCIV, 18, 1967, 3, p. 491; vezi de asemenea Konrad Straus, *Studien zur mittellaterlichen Keramik*, Leipzig, 1923, p. 16, pl. 16/26, 30, 32, pl. 28/8; Imre Holl, ArchÉrt, 94, 1967, 2, Budapesta, fig. 10; Antonin Hejma, PA, 58, 1967, I, p. 265).

¹⁸ Materialul inedit a fost văzut prin bunăvoința cercetătoarei A. Alexandrescu căreia îi mulțumim în mod deosebit. Pentru date, Ion Nestor și colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 101.

¹⁹ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 114, fig. 51; p. 271, pl. 37.

²⁰ Gh. Bichir, *op. cit.*

²¹ O parte din ceramica încă nepublicată de la Basarabi (Calafat) ne-a fost arătată de către D. Vilceanu. Capacele de vase din această așezare situată către limita de vest a zonei Dunării de jos prezintă două tipuri distincte; unul dintre ele, datat la mijlocul secolului al XIV-lea, se alătură în formă și ornamentație tipului de capac obișnuit de la Păcuiul lui Soare.

²² Sonia Gheorghieva, *op. cit.*, p. 9; I. Nicolova și N. Anghelov, *op. cit.*, p. 41, fig. 10.

²³ Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *op. cit.*, p. 111—112.

²⁴ Capace ale unor vase medievale au fost descoperite, cu prilejul cercetărilor efectuate, și în alte așezări din Țara Românească aflate în zona subcarpatică precum Tirgșor, Tirgoviște, Curtea de Argeș (informații datorate lui N. Constantinescu prin a cărui amabilitate am văzut o parte din material și căruia îi mulțumim). Piese ale acestea ca și întreaga ceramică a zonei se apropie ca factură mai mult de părțile țării de dincolo de Carpați (vezi N. Constantinescu, Studii și comunicări, Pitești, 1968, p. 136, nota 24; Panait I. Panait, SCIV, 22, 1971, 2, p. 252).

have a handle. The ornaments consist of decorative elements common to the usual pottery from the 13th — 15th/c. Based upon analogies with material from other sites in the Lower Danube zone it is pointed out that a larger circulation of the lids existed in the 14th c.

The second part of the report dwells on the functional aspect of these vases. As some Bulgarian archaeologists considered them as candlesticks, the author demonstrates their use as lids. Concerning the manufacturing place of the objects, nothing certain may be stated in the actual stage of the research ; nevertheless there is no doubt about the Byzantine origine of these lids.

THE EXPLANATION OF THE FIGURES

- Pl. 1. — Păcuiul lui Soare. Lid fragments of vases.
Pl. 2. — Păcuiul lui Soare. Lid rims of vases.
Pl. 3 — Păcuiul lui Soare. Lid fragments of vases.

